

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته شیعه شناسی (گرایش جامعه شناسی شیعیان)

عنوان:

بررسی وضعیت سیاسی - اجتماعی شیعیان لبنان بعد از انقلاب اسلامی ایران

استاد راهنما:

دکتر محمود تقی زاده داوری

استاد مشاور:

دکتر شهریار نیازی

نگارنده:

داوود نوری

زمستان ۱۳۸۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به همسر

و

فرزندان عزیزم محدثه و مطهره

تشکر و قدردانی :

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت به ما عطا فرمود. اکنون که کار تحقیق بر روی موضوع این پایان نامه را به اتمام رسانده‌ام بر خویش لازم می‌دانم از تمامی بزرگوارانی که مرا در پیمودن این مسیر پر مشقت یاری نموده‌اند، قدردانی نمایم. از استاد گرانقدر و بزرگوار جناب آقای دکتر محمود تقی زاده‌داوری که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق، پژوهش و نگارش این پایان نامه تقبل نموده‌اند و نیز از جناب آقای دکتر شهریار نیازی که به عنوان مشاور با توصیه‌های ارزشمند خویش مرا در انجام هر چه بهتر این تحقیق یاری نموده‌اند، کمال تقدیر تشکر را دارم. از جناب آقای دکتر علی‌احمد ناصح و دکتر محمدجواد نجفی که زحمت داوری این پایان نامه را تقبل نموده‌اند تشکر و قدردانی می‌نمایم. از برادر ارزشمند جناب آقای صلاح فحص جانشین نماینده جنبش امل در تهران نهایت سپاس و تشکر را دارم، ایشان هر بار که به برای مصاحبه می‌رفتم با روی باز به سئوالاتم پاسخ می‌داد. از جناب آقای علی زعیتر معاون فرهنگی حزب‌الله و نماینده شبکه المنار در تهران، همچنین از آقای الخنسا بخاطر هم‌هنگی های ملاقات با آقای زعیتر تشکر می‌نمایم. از سرکار خانم حورا صدر فرزند گرانقدر امام موسی صدر و مدیر موسسه تحقیقاتی امام موسی صدر، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم. از جناب آقای مهدی فرخیان برای ارسال مجموعه فعالیت‌های موسسات امام موسی صدر که از لبنان، زحمت آوردن آن را متحمل شدند، تشکر می‌نمایم. از جناب آقای مهدی برنایی، رایزن اقتصادی سفارت جمهوری اسلامی ایران در بیروت به خاطر ارائه اطلاعات لازم درباره جمعیت طوایف لبنان و همچنین اختصاص وقت مصاحبه درباره اقتصاد شیعیان کمال تشکر و قدردانی را می‌نمایم. از فرزند جناب آقای برنایی که اطلاعات مورد نیاز را برای اینجانب ارسال نمودند خاضعانه تشکر می‌نمایم. از جناب آقای نظام دوست معاون اجرایی مجمع جهانی اهل بیت بخاطر اختصاص وقت برای انجام مصاحبه کمال تشکر و سپاس را دارم. از زحمات مسئولان کتابخانه دانشگاه امام صادق (ع) و کتابخانه ملی بخاطر در اختیار قرار دادن پایان نامه‌ها تشکر می‌نمایم.

در پایان از تمامی اساتید بزرگوار، به ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم، معرفت و کسب فضائل اخلاقی یاری نموده‌اند، تقدیر و تشکر می‌نمایم.

چکیده

وقوع انقلاب اسلامی در ایران وضعیت سیاسی- اجتماعی شیعیان را در جهان و منطقه دچار تغییر و تحول کرده است و به همین علت امروزه شیعیان از وضعیت بهتری در عرصه های سیاسی- اجتماعی نسبت به دوران گذشته برخوردارند. از این رو مطالعه در حیات اجتماعی شیعیان در یک دوره مشخص روند بهبود در وضعیت آنان را نشان خواهد داد. در همین راستا این تحقیق بر آن است که وضعیت سیاسی- اجتماعی شیعیان لبنان را بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران مورد بررسی قرار داده و تغییرات ایجاد شده در زندگی اجتماعی آنان را مورد بررسی قرار دهد. همچنین یک بررسی جامعه شناختی می تواند دورنمایی از موقعیت شیعیان لبنان را نیز در آینده به ما نشان داده و اطلاعات مفیدی را برای برای مسئولان و برنامه ریزان عرصه سیاست خارجی فراهم آورد و آن ها را در انجام امور محوله یاری رساند. بهر حال شناخت از بافت سیاسی- اجتماعی و طایفه ای لبنان و بررسی آخرین وضعیت شیعیان از فواید این تحقیق می باشد. در این پژوهش از روش توصیفی- تحلیلی استفاده شده، و اطلاعات مورد نیاز از اسناد و مدارک مکتوب (کتاب، مجلات تخصصی، مقالات و ...)، انجام تعدادی مصاحبه و نیز از اطلاعات شبکه جهانی (اینترنت) جمع آوری شده است. در این تحقیق سعی شده است از قواعد و روش های جامعه شناسانه برای فهم بهتر مسئله استفاده، و با عبور از لایه های سطحی (مرفولوژیک) به سمت لایه های عمیق (حالات جمعی) حرکت شود. این تحقیق به ما نشان می دهد که شیعیان چگونه با بهره گیری از ظرفیت های ایجاد شده دوران گذشته توسط مفاخر شیعه لبنان و برخورداری از یک حامی خارجی (شیعیان ایران)- که قبلاً وجود نداشت- توانسته اند گام های بلندی را در عرصه های سیاسی- اجتماعی بردارند و وضعیت خود را در ساختار رسمی قدرت ارتقاء دهند.

کلمات کلیدی: لبنان، شیعه، انقلاب اسلامی، صدور انقلاب، فرقه گرایی

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه..... ۱

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱. بیان مسأله..... ۱۰
- ۲-۱. تعریف مفاهیم..... ۱۲
- ۱-۲-۱. شیعه..... ۱۲
- ۲-۲-۱. لبنان..... ۱۳
- ۳-۲-۱. انقلاب اسلامی ایران..... ۱۳
- ۴-۲-۱. صدور انقلاب..... ۱۴
- ۵-۲-۱. فرقه گرایی..... ۱۴
- ۳-۱. ضرورت تحقیق:..... ۱۴
- ۴-۱. اهداف فرعی تحقیق:..... ۱۷
- ۵-۱. فرضیه‌های تحقیق:..... ۱۷
- ۶-۱. پیشینه تحقیق:..... ۱۸
- ۷-۱. روش تحقیق:..... ۲۴

فصل دوم: چهارچوب نظری

- ۱-۲. نظریه تغییر اجتماعی..... ۲۶
- ۱-۱-۲. تغییر اجتماعی چیست؟..... ۲۸
- ۲-۲. عوامل، شرایط و کارگزاران تغییر..... ۲۹
- ۱-۲-۲. عوامل مؤثر بر تغییر اجتماعی..... ۲۹
- ۱-۱-۲-۲. محیط مادی..... ۳۰
- ۲-۱-۲-۲. سازمان سیاسی..... ۳۰
- ۳-۱-۲-۲. عوامل فرهنگی..... ۳۰
- ۲-۲-۲. شرایط تغییر..... ۳۰
- ۳-۲-۲. کارگزاران تغییر..... ۳۰
- ۳-۲. نظریه ابن خلدون..... ۳۱
- ۴-۲. نظریه همبستگی دورکیم..... ۳۲
- ۱-۴-۲. روش‌های معمول برای همبستگی و انسجام..... ۳۵
- ۵-۲. نظریه ژرژگورویچ..... ۳۶
- ۶-۲. نظریه جانسون..... ۳۸
- ۷-۲. انتخاب الگوی نظری..... ۳۹
- ۱-۷-۲. عوامل تغییر..... ۴۲
- ۱-۱-۷-۲. محیط مادی..... ۴۳
- ۲-۱-۷-۲. سازمان سیاسی..... ۴۵
- ۳-۱-۷-۲. عوامل فرهنگی..... ۴۷

فصل سوم: تاریخچه روابط ایران و لبنان

- ۱-۳. آشنایی با لبنان..... ۴۹

۴۹.....	۱-۱-۳. جغرافیای طبیعی
۵۰.....	۲-۱-۳. جغرافیای انسانی
۵۱.....	۲-۳. پیشینه تاریخی شیعیان لبنان
۵۳.....	۳-۳. تاریخچه ارتباط شیعیان ایران و لبنان
۵۳.....	۱-۳-۳. دوره سرداران (اولین ارتباط)
۵۴.....	۲-۳-۳. دوره صفویه
۵۷.....	۴-۳. روابط دولت ایران و شیعیان لبنان
۵۷.....	۱-۴-۳. پیش از انقلاب اسلامی
۵۷.....	۱-۱-۴-۳. دوره قاجار و پهلوی
۶۰.....	۲-۱-۴-۳. روابط پس از انقلاب اسلامی
۶۱.....	۱-۲-۱-۴-۳. روابط فرهنگی
۶۲.....	۲-۲-۱-۴-۳. گسترش مناسبات
۶۳.....	۳-۲-۱-۴-۳. ایجاد نهادهای فرهنگی

فصل چهارم: جمعیت

۶۶.....	۱-۴. اهمیت جمعیت
۶۷.....	۲-۴. دگرگونی و حرکات جمعیت
۶۸.....	۳-۴. آمارهای جمعیتی لبنان
۷۱.....	۴-۴. رشد جمعیت و ترکیب سنی
۷۳.....	۵-۴. توزیع جمعیت
۷۵.....	۶-۴. مهاجرت
۷۷.....	۷-۴. پناهندگان سیاسی و آوارگان داخلی
۷۷.....	۸-۴. پراکندگی جغرافیایی جمعیت
۷۸.....	۱-۸-۴. بیروت
۷۹.....	۲-۸-۴. دشت بقاع
۸۰.....	۳-۸-۴. بعلبک
۸۱.....	۴-۸-۴. صیدا
۸۱.....	۵-۸-۴. صور

فصل پنجم: مذهب

۸۴.....	۱-۵. درآمد
۸۵.....	۲-۵. آداب و سنن مذاهب و میزان پایبندی مردم به آن
۸۶.....	۳-۵. آیین های مذهبی
۸۷.....	۱-۳-۵. مراسم عزاداری دهه محرم
۹۰.....	۲-۳-۵. تعزیه در لبنان

۹۱.....	۳-۳-۵. زیارت و زیارتگاه.....
۹۳.....	۴-۵. مراکز دینی.....
۹۳.....	۱-۴-۵. مسجد.....
۹۵.....	۲-۴-۵. حوزه‌های علمیه.....
۹۸.....	۱-۲-۴-۵. طلاب لبنانی در ایران.....
۹۸.....	۲-۲-۴-۵. وضعیت روحانیون.....
۹۹.....	۳-۲-۴-۵. کاربرد مبلّغین.....
۱۰۰.....	۴-۲-۴-۵. وضعیت تبلیغی.....

فصل ششم: اوضاع اجتماعی و آموزش و پرورش

۱۰۲.....	۱-۶. ساختار اجتماعی لبنان.....
۱۰۴.....	۲-۶. واقعیت اجتماعی.....
۱۰۴.....	۳-۶. نظام اجتماعی.....
۱۰۵.....	۱-۳-۶. ساختار گروه‌های قومی.....
۱۰۶.....	۲-۳-۶. قشربندی اجتماعی.....
۱۰۹.....	۳-۳-۶. تفاوت‌های اجتماعی.....
۱۱۳.....	۴-۳-۶. گروه‌های قومی.....
۱۱۴.....	۵-۳-۶. گروه‌های مذهبی.....
۱۱۶.....	۴-۶. امور حقوقی.....
۱۱۷.....	۵-۶. تشکیلات مذهبی.....
۱۱۸.....	۱-۵-۶. مجلس اعلای شیعیان لبنان.....
۱۲۰.....	۶-۶. مراکز و مؤسسات شیعیان.....
۱۲۰.....	۱-۶-۶. مراکز و مؤسسات وابسته به مجلس.....
۱۲۱.....	۲-۶-۶. مؤسسات امام موسی صدر و فعالیت‌ها.....
۱۲۱.....	۱-۲-۶-۶. مدرسه رحاب الزهراء (س) و سرپرستی ایتام و آسیب دیدگان اجتماعی.....
۱۲۱.....	۲-۲-۶-۶. واحد تهیه و تولید مواد غذایی.....
۱۲۲.....	۳-۲-۶-۶. خدمات درمانی.....
۱۲۲.....	۴-۲-۶-۶. فعالیت‌های آموزشی.....
۱۲۲.....	۵-۲-۶-۶. مرکز آموزش فنی و حرفه‌ای.....
۱۲۳.....	۶-۲-۶-۶. آموزشکده پرستاری.....
۱۲۳.....	۷-۲-۶-۶. آموزش مهارت‌های اجتماعی (مددکاری).....
۱۲۳.....	۸-۲-۶-۶. دوره‌های فشرده آموزش مهارت‌های شغلی.....
۱۲۳.....	۹-۲-۶-۶. برنامه‌های آینده.....
۱۲۴.....	۱۰-۲-۶-۶. مرکز مطالعات و تحقیقات امام موسی صدر.....
۱۲۴.....	۳-۶-۶. مؤسسه امام علی (علیه السلام) - بیروت.....
۱۲۵.....	۴-۶-۶. مؤسسات علامه محمدحسین فضل‌الله.....
۱۲۶.....	۱-۴-۶-۶. مؤسسات و مراکز انجمن نیکوکاری.....

- ۱۲۷.....۱-۱-۴-۶-۶ مدارس انجمن نیکوکاری
- ۱۲۷.....۲-۱-۴-۶-۶ سرای نیکوکاری (دارالایتام)
- ۱۲۷.....۳-۱-۴-۶-۶ مراکز استثنایی
- ۱۲۸.....۴-۱-۴-۶-۶ مراکز فنی و حرفه‌ای
- ۱۲۸.....۵-۱-۴-۶-۶ مراکز بهداشتی
- ۱۲۹.....۶-۱-۴-۶-۶ طرح های رو به اتمام
- ۱۳۰.....۷-۱-۴-۶-۶ مراکز دینی
- ۱۳۱.....۷-۶ روابط ادیان و مذاهب مختلف با همدیگر
- ۱۳۲.....۸-۶ آموزش و پرورش
- ۱۳۴.....۱-۸-۶ تاریخچه آموزش در لبنان
- ۱۳۶.....۲-۸-۶ نظام آموزشی
- ۱۳۹.....۱-۲-۸-۶ تدوین کتاب
- ۱۴۰.....۹-۶ وضعیت زنان
- ۱۴۱.....۱-۹-۶ خانواده و خویشاوندی
- ۱۴۳.....۲-۹-۶ ازدواج
- ۱۴۴.....۱-۲-۹-۶ ازدواج در بین ادیان
- ۱۴۵.....۲-۲-۹-۶ ازدواج مدنی
- فصل هفتم: فرهنگ
- ۱۴۷.....۱-۷ درآمد
- ۱۴۸.....۲-۷ هویت شیعیان لبنان
- ۱۴۹.....۳-۷ مفاخر شیعه در لبنان
- ۱۵۰.....۱-۳-۷ سیدمحسن امین
- ۱۵۱.....۱-۳-۷ ۱-خدمات اجتماعی او
- ۱۵۲.....۲-۳-۷ ۲-موضعگیری های سیاسی
- ۱۵۳.....۲-۳-۷ ۲-سیدعبدالحسین شرف الدین
- ۱۵۴.....۱-۲-۳-۷ ۱-مبارزات
- ۱۵۵.....۲-۲-۳-۷ ۲-اهتمام به امور طلاب
- ۱۵۶.....۳-۳-۷ ۳-محمدجواد مغنیه
- ۱۵۶.....۱-۳-۳-۷ ۱-فعالیت های اجتماعی
- ۱۵۸.....۲-۳-۳-۷ ۲-اندیشه های شیخ محمدجواد مغنیه
- ۱۵۹.....۴-۳-۷ ۴-محمد مهدی شمس‌الدین
- ۱۶۰.....۱-۴-۳-۷ ۱-تلاش های علمی و فرهنگی
- ۱۶۰.....۲-۴-۳-۷ ۲-عرصه های اجتماعی سیاسی
- ۱۶۲.....۵-۳-۷ ۵-محمدحسین فضل الله
- ۱۶۳.....۱-۵-۳-۷ ۱-پویش فرهنگی و علمی
- ۱۶۴.....۲-۵-۳-۷ ۲-فعالیت های اجتماعی
- ۱۶۵.....۴-۷ ۴-آداب و رسوم

۱۶۵	۱-۴-۷. اعیاد و مراسم
۱۶۷	۱-۴-۷. عید فطر و قریان
۱۶۷	۲-۴-۷. دیگر اعیاد مذهبی
۱۶۷	۳-۴-۷. عید غدیر
۱۶۸	۴-۴-۷. مناسبت های رسمی
۱۶۸	۲-۴-۷. غذاهای لبنانی
۱۶۹	۵-۷. رسانه های گروهی
۱۶۹	۱-۵-۷. مطبوعات
۱۷۱	۲-۵-۷. رادیو و تلویزیون
۱۷۱	۱-۲-۵-۷. رادیو بشائر
۱۷۲	۲-۲-۵-۷. کانال المنار
۱۷۴	۳-۲-۵-۷. کانال ان. بی. ان

فصل هشتم: سیاست

۱۷۶	۱-۸. درآمد
۱۷۷	۲-۸. تاریخچه سیاسی شیعیان لبنان
۱۷۹	۱-۲-۸. شیعیان لبنان تا ابتدای قرن بیستم
۱۸۰	۲-۲-۸. رسمیت شیعیان
۱۸۱	۳-۲-۸. شیعیان در دوران استقلال لبنان
۱۸۳	۳-۸. امام موسی صدر و ارتقاء موقعیت شیعیان لبنان
۱۸۵	۴-۸. طوایف لبنان
۱۸۶	۵-۸. شکاف های اجتماعی، نیروهای اجتماعی و زندگی سیاسی
۱۸۹	۱-۵-۸. روابط قدرت
۱۹۰	۶-۸. ساختار سیاسی لبنان
۱۹۱	۱-۶-۸. سیستم حکومتی لبنان
۱۹۳	۲-۶-۸. سیاست مذهبی در لبنان
۱۹۴	۳-۶-۸. تقسیمات کشوری
۱۹۵	۴-۶-۸. عوامل مؤثر در بی ثباتی سیاسی در لبنان
۱۹۶	۷-۸. شرایط تغییر
۱۹۸	۸-۸. کارگزاران تغییر
۱۹۹	۱-۸-۸. جنبش های اجتماعی
۲۰۰	۲-۸-۸. احزاب و گروه های سیاسی شیعی در لبنان
۲۰۲	۱-۲-۸-۸. حزب الله
۲۰۳	۱-۱-۲-۸-۸. ساختار تشکیلاتی حزب الله
۲۰۴	۲-۱-۲-۸-۸. ارائه خدمات اجتماعی
۲۰۹	۳-۱-۲-۸-۸. نهادهای اجتماعی

۲۱۰.....	۴-۱-۲-۹-۸. حزب الله و شرکت در ساختار سیاسی
۲۱۲.....	۲-۲-۸-۸. جنبش امل (افواج المقاومة للبنانیه)
۲۱۲.....	۱-۲-۲-۸-۸. تشکیلات جنبش امل
۲۱۴.....	۳-۲-۲-۸-۸. فعالیت های اجتماعی و درمانی
۲۱۴.....	۳-۲-۸-۸. حزب الدعوه
۲۱۵.....	۴-۲-۸-۸. مقاومت مؤمنه
۲۱۶.....	۵-۲-۸-۸. حزب کنگره (المؤتمر)
۲۱۶.....	۶-۲-۸-۸. جنبش گرسنگان (ثوره الجیاع)

فصل نهم: اقتصاد

۲۱۹.....	۱-۱. ساختار اقتصادی
۲۲۰.....	۱-۱-۹. نظام طایفه ای، عامل گسست اجتماعی و تثبیت محرومیت
۲۲۲.....	۲-۹. حکومت شهاب و فعالیت های امام موسی صدر
۲۲۳.....	۳-۹. اقتصاد در دوره اخیر
۲۲۵.....	۴-۹. تأثیرات اقتصادی
۲۲۶.....	۱-۴-۹. کشاورزی
۲۲۸.....	۲-۴-۹. صنعت
۲۲۹.....	۱-۲-۴-۹. صنعت سیمان لبنان
۲۳۰.....	۲-۲-۴-۹. صنایع استان بیروت
۲۳۱.....	۳-۲-۴-۹. صنایع استان شمالی
۲۳۱.....	۴-۲-۴-۹. صنایع استان بقاع
۲۳۱.....	۵-۲-۴-۹. صنایع استان جنوب
۲۳۱.....	۶-۲-۴-۹. صنایع استان نبطیه
۲۳۲.....	۷-۲-۴-۹. الیسار (تنظیم منطقه ضاحیه یا حومه جنوبی بیروت)
۲۳۲.....	۳-۴-۹. خدمات
۲۳۳.....	۱-۳-۴-۹. صنعت توریسم
۲۳۴.....	۴-۴-۹. تجارت
۲۳۵.....	۱-۴-۴-۹. چارچوب سیاست تجاری لبنان
۲۳۶.....	۲-۴-۴-۹. تجارت خارجی لبنان و جمهوری اسلامی ایران
۲۳۹.....	۵-۴-۹. بانکداری

فصل دهم: تأثیرات انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان لبنان

۲۴۳.....	۱-۱۰. درآمد
۲۴۴.....	۲-۱۰. پیشینه صدور انقلاب

- ۳-۱۰. ماهیت انواع انقلاب ها و صدور انقلاب..... ۲۴۴
- ۴-۱۰. دیدگاه های سه گانه درباره صدور انقلاب در ایران..... ۲۴۵
- ۵-۱۰. صدور انقلاب از منظر امام خمینی..... ۲۴۶
- ۶-۱۰. صدور انقلاب به سایر نقاط..... ۲۴۷
- ۱-۶-۱۰. ابزار صدور انقلاب..... ۲۴۷
- ۲-۶-۱۰. صدور انقلاب و لبنان..... ۲۴۸
- ۱-۲-۶-۱۰. نظرات گوناگون درباره تأثیر صدور انقلاب بر لبنان..... ۲۵۱
- ۷-۱۰. بررسی ابعاد مختلف تأثیر گذاری انقلاب اسلامی بر شیعیان لبنان..... ۲۵۳
- ۱-۷-۱۰. ارتقای جایگاه سیاسی اجتماعی شیعیان..... ۲۵۴
- ۲-۷-۱۰. شکل گیری یا تقویت احزاب و تشکل های سیاسی..... ۲۵۴
- ۳-۷-۱۰. رفتار مذهبی..... ۲۵۵
- ۴-۷-۱۰. حساسیت اسلامی..... ۲۵۵
- ۵-۷-۱۰. حمایت از مقدسات دینی..... ۲۵۵
- ۶-۷-۱۰. مطالبات سیاسی..... ۲۵۵
- ۷-۷-۱۰. گسترش نمادگرایی شیعه..... ۲۵۶
- ۸-۷-۱۰. استفاده از مسجد به عنوان کانون مبارزه..... ۲۵۶
- جمع بندی و نتیجه گیری..... ۲۵۹
- منابع و ماخذ..... ۲۶۶

فهرست جداول

عنوان

صفحه

جدول ۴-۱. توزیع جمعیت بر اساس گروه های سنی و مناطق.....	۷۲
جدول ۶-۱. مدارس انجمن نیکوکاری	۱۲۶
جدول ۶-۲. سرای نیکوکاری (دار الایتام)	۱۲۷
جدول ۶-۳. مراکز استثنایی	۱۲۷
جدول ۶-۴. مراکز فنی و حرفه ای	۱۲۸
جدول ۶-۵. مراکز بهداشتی و درمانگاهی	۱۲۸
جدول ۶-۶. طرح های رو به اتمام	۱۲۹
جدول ۶-۷. مراکز دینی	۱۳۰
جدول ۶-۸. آموزش بر اساس مناطق.....	۱۳۴
جدول ۶-۹. نوع نهاد آموزشی بر اساس مناطق.....	۱۳۷
جدول ۶-۱۰. نوع مؤسسات آموزشی.....	۱۳۸

جدول ۶-۱۱. وضع زناشویی بر اساس مناطق.....۱۴۴

جدول ۹-۱. توزیع جمعیت بر حسب فعالیت و شغل بر اساس مناطق.....۲۲۴

جدول ۹-۲. توزیع جمعیت بر حسب نوع شغل و مناطق.....۲۲۶

مقدمه

برطبق آخرین سرشماری که بعد از جنگ ۳۳ روزه در سال ۲۰۰۶ انجام شده است جمعیت کشور لبنان بالغ بر ۳,۷۵۹,۱۳۵ نفر برآورد گردیده است^۱ که بر اساس منابع غیر رسمی برآورد می شود ۲۹/۱۷ درصد آن را شیعیان تشکیل دهند،^۲ با وجود تنوع جمعیتی، فرهنگی و اعتقادی، به حیات مسالمت آمیز خود ادامه می دهند. این کشور دارای ظرفیت‌های سیاسی و فرهنگی بالایی در جذب و پذیرش جریان‌ها و گروه‌های سیاسی، قومی، فرهنگی و اعتقادی گوناگون بوده و از گذشته تاریخ، مأمّن شایسته‌ای برای مهاجران و اتباع و ساکنان سرزمین‌های دیگر، به ویژه همسایگان، به شمار می آمده است.

مطالعه اوضاع سیاسی- اجتماعی این کشور از آن جهت مهم است که اولین کشوری که جمهوری اسلامی ایران بعد از وقوع انقلاب در آنجا حضور مستقیم یافته و در تشکیل حزب‌الله نقش اصلی را داشته است، و در ایجاد نهادهای انقلابی مانند جهاد سازندگی و... برای حمایت از مقاومت در برابر حملات رژیم اسرائیل سهیم بوده است.

قابل ذکر است در طی دهه اخیر جهان اسلام ناآرام‌ترین و خبرسازترین بخش جهان بوده است مسأله تنها محدود به ایران نبوده و نیست بلکه کل جهان اسلام را در بر می گیرد. اگرچه در طی این مدت ایران کانون و بلکه الهام بخش این حرکت و التهاب بوده است. البته این تحولات و ناآرامی‌ها تنها به یک دهه اخیر باز نمی گردد. احتمالاً ناآرامی‌های موجود در

۱. آمار دولت مرکزی و برنامه توسعه سازمان ملل و وزارت امور اجتماعی لبنان و سازمان بین المللی کار، ۲۰۰۸.

۲. مهدی برنایی، طوایف لبنان، رایزن اقتصادی سفارت جمهوری اسلامی ایران در بیروت، سال ۱۳۸۷.

قلمرو جهان اسلام در طی سدهٔ اخیر در مقایسه با نقاط دیگر جهان بیشتر و جدی‌تر بوده است.^۳

همانطور که جان ال. اسپوزیتو می‌گوید: «ایران، نخستین انقلاب سیاسی اسلامی موفق را به جهان عرضه کرد... و مسلمانان سراسر جهان از ثمره آن که همانا اوج گرفتن مفهوم هویت اسلام، بازگشت غرور و اقتدار مسلمانان در جهانی که تحت سلطه ابرقدرت‌ها است، محسوب شدند... ایران آماده بود تا اصول خود را در کشور خویش و جهان خارج از آن تبلیغ کنند.» بازتاب انقلاب اسلامی، جهان شمول و گسترده بود؛ چنانکه بسیاری از محافل و شخصیت‌های سیاسی جهان و حتی رجال برجسته صهیونیست به آن اذعان دارند.^۴

همچنین به عقیدهٔ فرد هالیدی: انقلاب اسلامی ایران نخستین انقلاب در تاریخ جدید پس از انقلاب کبیر فرانسه (۱۷۸۹) می‌باشد، که ایدئولوژی حاکم، شکل سازمان، اعضای رهبری کننده و هدف‌های اعلام شده آن، همه در ظاهر و باطن مذهبی بوده است. این وجهه مذهبی، در کنار رویدادهای همزمان با آن ناگهان توجه جهان اسلام را به خود جلب کرده بود.^۵ انقلاب ایران که گاه از آن به عنوان آخرین انقلاب قرن بیستم و گاه حتی واپسین انقلاب به مفهوم مصطلح و کلاسیک آن یاد می‌شود، بی‌گمان رویدادی شگرف و واقعه‌ای تاریخی، بلکه تاریخ ساز در سلسله رخدادها و تحولات سیاسی و اجتماعی عصر ما محسوب می‌شود، رویدادی که نه تنها در ایران به سرنگونی نظام سلطنتی چند هزار ساله انجامید و سر منشاء تاریخ و تحولاتی تازه شد. بلکه در خارج از مرزهای این سرزمین نیز بازتاب‌ها و آثار متعدد و متنوعی را موجب شد. بدیهی است پدیده‌های سیاسی و اجتماعی بزرگ هر جامعه همچون انقلاب‌های مطرح در تاریخ بشر همچنان که خود از پویاها و جنبش‌های جوامع دیگر بی‌تأثیر نبوده‌اند، به سهم خویش بر مسیر تحولات فکری، سیاسی و اجتماعی در خارج از مرزهای خود اثرگذارده‌اند و انقلاب ایران نیز از این قاعده مستثنی نبود؛ به ویژه آن‌که این انقلاب با رویکرد ایدئولوژیک و سمت و سوی عقیدتی خود به مثابه انقلاب اسلامی، از توانمندی تأثیر گذاری بر گستره جغرافیایی و وسیع جهان اسلام برخوردار بود.^۶

شیعه‌شناسان همگی اذعان دارند که تشیع به لحاظ برخورداری از دکتترین امامت و ولایت و مهدویت به طور منطقی از پویایی درونی عمیقی برخوردار بوده و در عین حال شیعیان به طور تاریخی همواره تحت سلطه و غلبه سایر مذاهب اسلامی قرار داشته‌اند. این جمعیت

۳. محمد، مسجدجامعی، زمینه‌های تفکر سیاسی در قلمرو تشیع و تسنن، چاپ اول، (تهران: انتشارات المهدی، ۱۳۶۹)، ص ۱۷.

۴. ذبیح الله، نیمیان، بازتاب انقلاب اسلامی در پاکستان، ماهنامه اندیشه و تاریخ سیاسی ایران معاصر، سال پنجم، شماره ۴۵ و ۴۶، ۱۳۸۵: ص ۵۰.

۵. حسین کاظمی کرهرودی، ریشه‌های تاریخی و اجتماعی جنبش‌های اسلامی معاصر، چاپ دوم، (تهران: انتشارات گویه، ۱۳۸۱)، ص ۱۱۸.

۶. جان ال. اسپوزیتو، انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن، محسن مدیرشانه چی، تهران، انتشارات باز، ۱۳۸۲، ص ۱۳.

اگرچه در مناطقی از کره مسکون ساکن است که غنی‌ترین ذخایر زیرزمینی جهان را در اختیار دارد، ولی به لحاظ اقتصادی و سیاسی همواره در محرومیت و مظلومیت به سر برده، و درخواست‌ها و اعتراضات رهبران آن‌ها نسبت به وضعیت زندگی نامقبول شیعیان هیچگاه پاسخ شایسته‌ای را به دنبال نداشته است. انقلاب اسلامی ایران، جنبش حزب‌الله لبنان، ائتلاف یکپارچه عراق، احزاب و گروه‌های اسلام‌گرای (شیعی) افغانستان، بحرین، عربستان و پاکستان همگی محور و دامنه‌های موجی واحد از خیزش حق طلبانه این جمعیت مهم را تشکیل می‌دهند.^۷

اصولاً وقوع انقلاب‌ها برای همه ملل و مردم جهان یک رویداد عظیم و به یاد ماندنی است. لکن انقلاب اسلامی ایران به لحاظ شرایط زمانی و مکانی و ماهیت و ابعاد آن، از اهمیت و اولویت بسیار بالایی برخوردار است؛ به همین سبب شناخت آن برای عالمان و عاملان سیاست از لحاظ علمی، عملی، نظری و کاربردی جذابیت و مطلوبیت دارد.

این انقلاب در دهه‌های آخر قرن بیستم به وقوع پیوست؛ در شرایطی که نظام جهانی به شدت از رابطه و رقابت دو ابر قدرت متأثر بود. نظام دو قطبی بین‌المللی به گونه‌ای بود که حتی وقایع ملی و منطقه‌ای نیز از کشمکش‌های آشکار و پنهان آمریکا و شوروی تأثیر می‌پذیرفتند. همچنین در جهان اسلام با پیروزی انقلاب اسلامی کانون مبارزه با اسرائیل از جهان عرب به ایران منتقل شد و این کشور قلب تپنده مقاومت اسلامی علیه اسرائیل شد.

انقلاب اسلامی ایران به عنوان یک انقلاب مکتبی، علاوه بر ایجاد تغییرات اساسی در ایران، تحولات چشمگیری را نیز در برخی از کشورهای اسلامی منطقه پدید آورد... لبنان، به ویژه جمعیت شیعی آن، یکی از کشورهای اسلامی منطقه خاورمیانه است که تأثیرات عمیقی از نفوذ معنوی انقلاب اسلامی گرفته است. به دلیل حساسیت ویژه انقلاب اسلامی در مورد عدم مشروعیت و رسمیت رژیم صهیونیستی و قرار گرفتن لبنان در خط مقدم این جبهه، موضوع حمایت از جنبش شیعی در لبنان برای ایران اهمیت استراتژیک یافت. از زمان شکل‌گیری نیروی جدید شیعی حزب‌الله در عرصه سیاسی این کشور، نظام جمهوری اسلامی ایران پیوسته درصدد بود تا با عمده کردن این تشکل اسلامی و انقلابی به مبارزه با اسرائیل جهتی اصول-گرایانه بخشد که در حال حاضر این رویکرد منجر به کارآمدتر شدن هرچه بیشتر مبارزه با صهیونیسم شده است.

در حال حاضر هر جا سخنی از انقلاب اسلامی در فراسوی مرزها و در جهان اسلام به میان می‌آید، اذهان متوجه لبنان و در کانون آن حزب‌الله می‌شود. سیاسی-تشکیلاتی شدن شیعیان لبنان در قالب جنبش حزب‌الله و نقش آفرینی چشمگیر آن در صحنه داخلی لبنان در

۷. محمدعزیز بختیاری، شیعیان افغانستان، چاپ اول، (قم: موسسه شیعه شناسی، ۱۳۸۵)، ص ۱۳.

کل منطقه، به خصوص در ارتباط با معادله قدرت اسرائیل، به طور قطع بازتاب انقلاب اسلامی تلقی می شود.

درگیری‌های اخیر در دنیا، مانند انقلاب اسلامی در ایران و یا جنگ داخلی در لبنان، شیعیگری را به صورت یک عامل ژئوپولیتیکی در خط مقدم صحنه بین المللی قرار داده است. ... همه روزه ناظران سیاسی خاورمیانه و نزدیک، که از لبنان تا پاکستان و از تاجیکستان تا امارات متحده عربی را در بر می گیرد، شاهد درگیری‌هایی هستند که شیعیان از بازیگران اصلی آنند. بحران افغانستان، نا آرامی‌های جنوب پاکستان، سرنوشت سوریه، ثبات عربستان سعودی، کشمکش بر سر یک حکومت غیرمذهبی در ترکیه، درگیری‌های اخیر شیعیان یمن، در همه این موارد کلمه «شیعه» را در ستون‌های روزنامه‌ها می بینیم. پیوند تشیع و انقلاب، به نیروی مردم جهت داده و به عنوان نیروی محرک قرن بیستم پذیرفته شده بود.^۸

اهمیت دیپلماسی ایران در منطقه که ریشه در حمایت و گسترش شیعیگری دارد، به تنهایی کافی است تا هرگونه تردیدی را در لزوم برخورد با شیعیگری به عنوان یک مکتب و به عنوان مسأله ژئوپولیتیکی از میان بر دارد.

رابینوویچ در کتاب «جنگ برای لبنان»، لبنان را به عنوان یکی از مهمترین مسائل منطقه عربی، که همواره یکی از اولویت‌های اصلی تحقیق و بررسی را در این تلاش‌ها مرکز توجه بسیاری از محققین و نویسندگان، روزنامه نگاران تشکیل می داده است و شاید نتوان بطور قطع و یقین ادعا کرد که مسائل لبنان، پس از قضیه فلسطین، در رأس همه موضوعات و مسائل منطقه‌ای، آن هم نه فقط در خاورمیانه عربی بلکه در عرصه سیاست‌ها و مشکلات جهان سوم، قرار داشته است. علاوه بر آن، اگر لبنان به عنوان یکی از [کشورهای] مهم در منازعات اعراب و اسرائیل و قضیه فلسطین توجه داشته باشیم، خود بخود به درک اهمیت فزونتر مسائل لبنان، دست خواهیم یافت.^۹

تأثیر انقلاب اسلامی بر شیعیان لبنان بدین علت است که با وجود طوایف متعدد در جامعه لبنان، هر طایفه‌ای جهت اعمال نفوذ نیازمند توان ذاتی طایفه خود و همچنین حمایت یک قدرت خارجی می باشد. این در حالی است که شیعیان لبنان در طول تاریخ، هیچ یک از عوامل مورد نیاز برای اعمال قدرت در جامعه لبنان را در اختیار نداشتند. گرچه به همت امام موسی صدر ابزارهای کسب قدرت شیعیان ایجاد شده بود، ولی مشکلاتی همچون جنگ داخلی و ناپدید شدن ایشان باعث شد تا شیعیان مجدداً در قدرت یابی دچار مشکل شوند. تقارن پیروزی انقلاب اسلامی ایران با این رویدادها، موجبات تأثیرگذاری بر شیعیان لبنان را فراهم

۸. رایت رابین، شیعیان مبارزان راه خدا، علی اندیشه، (تهران: نشر قومس، ۱۳۷۲)، ص ۱۹.

۹. رابینوویچ، جنگ برای لبنان، (جواد صفائی و غلامعلی رجیبی یزدی)، چاپ اول، (تهران: نشر سفیر، ۱۳۶۸)، ص ۹.

آورده است.^{۱۰} نباید فراموش کرد که ارتباط شیعیان لبنان و ایران یک رابطه تاریخی با قدمت ۴۰۰ سال می باشد. با این وصف محقق به دنبال بررسی وضعیت سیاسی-اجتماعی شیعیان لبنان بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران است.

از این رو که شیعه در کانون توجهات بین المللی قرار گرفت و مطالعات آکادمیک و چند وجهی در زمینه تاریخ، آموزه‌ها، جغرافیای سیاسی و روابط جمعی آنان در دانشگاه های معتبر جهانی آغاز گردید، مطالعه شیعیان از اهمیت دوچندان برای محققان داخلی را طلب می نماید. همان طور که دکتر تقی زاده داوری رئیس مؤسسه شیعه شناسی و استاد دانشگاه، در برنامه توتیا شبکه دوم سیما در مورخ ۸۸/۱۱/۲۳ بیان نمودند زیننده جمهوری اسلامی ایران نیست که محققان کشور آمار شیعیان را از سایت سی آی ای بگیرند، در حوزه های اجتماعی و... نیز باید آخرین اطلاعات شیعیان در ایران تولید شود.

با وصف مطالب فوق الذکر اهمیت پژوهش درباره شیعیان، بویژه شیعیان لبنان که موضوع این تحقیق است مشخص می شود. گرچه در سال های اخیر، کتاب ها و مقالات پرشماری درباره شیعیان لبنان، خصوصاً حزب الله نوشته و منتشر شده است، ولی این آثار، اغلب به ابعاد تاریخی و سیاسی آنان مربوط می شود و به جنبه های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ایشان کمتر پرداخته شده است، نیاز برای شناخت بافت اجتماعی طایفه شیعه در لبنان یک ضرورت می نماید.

محقق در کلاس درس «شیعه در جهان امروز» که وضعیت شیعیان در نقاط مختلف مورد بررسی قرار می گرفت، تغییرات صورت گرفته در وضعیت شیعیان بعد از پیروزی انقلاب را بسیار چشمگیر می بیند. از این رو بررسی وضعیت سیاسی-اجتماعی شیعیان لبنان که بیشترین تأثیر را از انقلاب اسلامی پذیرفته اند، انتخاب و با راهنمایی دکتر تقی زاده داوری و موافقت ایشان و تصویب موضوع در تحصیلات تکمیلی دانشگاه، بررسی وضعیت سیاسی-اجتماعی شیعیان لبنان بعد از انقلاب اسلامی را به عنوان موضوع پایان نامه انتخاب می نماید. این تحقیق قطعاً ادعای جامعیت ندارد، همچنین در گردآوری و چینش مطالب نیز هیچ گونه برخورد جانب دارانه و سلیقه ای مدنظر نبوده، بلکه به میزان معلوماتی که در دسترس قرار گرفته و فرصتی که برای تفحص پیش آمده، بدون تفاوت از آن ها استفاده شده است.

هدف اصلی بر اختصار بوده است. طبیعی است در اثری که به ابعاد همه جانبه یک موضوع می پردازد، به ویژه موضوعی که به گستردگی یک ملت و جامعه است، نتوان انتظار کار تفصیلی و جزء به جزء داشت. رعایت اختصار محدودیت هایی را در پردازش به وجود می آورد که محقق ناگزیر می شود به مهم ترین ها اشاره و بسنده کند و از تفصیل خودداری نماید. در صورتی که هر فصل این تحقیق به عنوان یک پژوهش مستقل مورد توجه و مطالعه قرار گیرد،

۱۰. سید مهدی طاهری، بازتاب انقلاب اسلامی بر شیعیان لبنان، چاپ اول، (تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اندیشه اسلامی، ۱۳۸۸)، ص ۱۸.

می توان گفت حق مطلب ادا شده است. لازم به ذکر است این تحقیق با رویکرد جامعه شناسانه و برای نشان دادن آخرین وضعیت شیعیان لبنان صورت گرفته است و نباید انتظار بحث عمیق تاریخی و یا نقد سیاسی و ... را داشت. بلکه هر آن چه در اختیار محقق قرار گرفته و مفید برای معرفی وضعیت سیاسی- اجتماعی شیعیان بوده با در نظر گرفتن تمامی جوانب و محدودیت ها در این مجموعه گردآوری شده است.

مطالب مندرج در این تحقیق، در ده فصل و در قسمت پایانی هم جمع بندی و نتیجه گیری تنظیم شده است:

فصل اول کلیات تحقیق شامل بیان مسأله، تعریف مفاهیم، ضرورت تحقیق، اهداف تحقیق، فرضیه های تحقیق، پیشینه تحقیق و روش تحقیق می باشد.

فصل دوم چهارچوب نظری تحقیق را شامل می شود که بر اساس تغییرات صورت گرفته طی یک فرایند وضعیت شیعیان لبنان به لحاظ تغییرات صورت گرفته در طول زمان بر روی ساخت و وظایف سازمان اجتماعی شیعیان مورد کنکاش قرار گرفته است. عوامل، شرایط و کارگزاران تغییر در جامعه شیعیان در این فرایند اجتماعی مورد شناسایی قرار گرفته و در تبیین وضعیت سیاسی- اجتماعی به خدمت گرفته شده است.

فصل سوم تاریخچه روابط شیعیان ایران و لبنان را در یک دوره تاریخی، همچنین روابط در قبل و بعد از انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است. فصل چهارم به جمیت شیعیان در لبنان پرداخته و در آن تعداد جمعیت، توزیع جمعیت، تحولات جمعیتی و سایر مسائل مربوط به آن مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل پنجم مذهب، بررسی باورها و افکار مذهبی، مراکز مذهبی محورهای اصلی این فصل را تشکیل می دهند.

فصل ششم وضعیت اجتماعی و تعلیم و تربیت شیعیان را مورد مطالعه قرار داده و روابط میان گروه ها و جایگاه نهادهای مذهبی در انسجام آن ها پرداخته است.

فصل هفتم از نظام فرهنگی شیعیان بحث کرده و آداب و رسوم، باورها و عقاید و مفاخر مذهبی شیعه در این کشور مورد بررسی قرار گرفته اند.

فصل هشتم به مقوله سیاست پرداخته و جایگاه شیعیان در سیاست کشور را به بحث گذاشته است. همچنین در این فصل، به احزاب سیاسی شیعه و نقش آن ها در کشور نیز اشاره شده است.

فصل نهم مسائل اقتصادی شیعیان را مورد بررسی قرار داده و به آخرین آمار مشاغل عمده و وضعیت گروه های شغلی در لبنان پرداخته است.

فصل دهم تأثیرات انقلاب اسلامی ایران و همچنین صدور انقلاب را به بحث گذاشته و به حوزه های اثر گذار بر شیعیان لبنان را مورد بررسی قرار داده است. بخش آخر با یک جمع بندی و ارائه پیشنهادات به پایان می رسد.

این تحقیق جهت گیری و یا- به اصطلاح- پرسش های خاصی را تعقیب نموده که امید است به پاسخ آن ها دست یافته باشد. مهم ترین پرسش این بوده است که شیعیان لبنان با توجه به جمعیت روزافزونشان پراکندگی جمعیت و سایر عوامل و عناصر محیطی و غیرمحیطی، در چه وضعیت سیاسی- اجتماعی از زمان انقلاب اسلامی ایران به بعد قرار دارند؟ از این پرسش عام و کلی، پرسش های جزئی تر دیگری استخراج می شود که به طور مستقل، به جمعیت، فرهنگ، اقتصاد، اجتماع و سیاست مربوط می گردد.

هدف از این پژوهش انجام کار روشمند در حوزه جامعه شناسی است که تا بحال با این موضوع با توجه به بررسی های انجام شده در مراکز متعدد دانشگاهی و پژوهشی مرتبط با شیعیان لبنان صورت نگرفته است. کتاب ها و پژوهش های صورت گرفته بیشتر در حوزه سیاسی و تاریخی و در چارچوب ساختار کلی کشور لبنان بوده است.

هر چند کارهای متعددی در حوزه های تاریخی و سیاسی کشور لبنان و تا حدی نیز به شیعیان پرداخت شده اما محقق در نظر دارد با رویکرد جامعه شناختی وضعیت سیاسی- اجتماعی شیعیان لبنان را بررسی کند، از این رو، می کوشد که تحقیق حاضر را در قالب سؤال های ذیل پی گیری کند:

- چه دگرگونی هایی در اوضاع سیاسی اجتماعی شیعیان لبنان بعد از پیروزی انقلاب اسلامی رخ داده که امروز در صدر اخبار جهان قرار گرفته اند؟
- عاملان و کارگزاران این تغییرات چه کسانی بودند؟
- مکانیزم این تغییرات چه بوده و به چه صورت انجام گرفته است؟